

TALLINNA PEDAGOOGIKAÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE DISSERTATSIOONID
TALLINN PEDAGOGICAL UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON SOCIAL SCIENCES

16

**LAPSE TÄHENDUS EESTI KULTUURIS 20. SAJANDIL:
KASVATUSTEADUS JA LASTEKIRJANDUS**

Analüütiline ülevaade

MARE MÜRSEPP

 TPÜ KIRJASTUS

Tallinn 2005

Õpetajahariduse osakond, kasvatusteaduste teaduskond, Tallinna Pedagoogikakool, Tallinn, Eesti.

Dissertatsioon on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks kasvatusteaduste alal 13.01.2005 Tallinna Pedagoogikakooli kasvatusteaduste doktorinõukogu poolt.

Oponendid: Inger Kraav (pedagoogikakandidaat, TÜ dotsent)

Maria Tilk (ajalookandidaat, TTÜ dotsent)

Kaitsmine toimub 4. märtsil 2004. aastal kell 10.00 Tallinna Pedagoogikakoolis, Viru väljak 2, ruumis 20.

ISSN 1406-4405 (trükis)

ISBN 9985-58-365-5 (trükis)

ISSN 1736-0730 (*on-line*, PDF)

ISBN 9985-58-366-3 (*on-line*, PDF)

© Mare Mürsepp, 2005

SISUKORD

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID.....	4
SISSEJUHATUS.....	6
ÜLEVAADE VÄITEKIRJA STRUKTUURIST.....	11
EMPIIRILISE UURIMUSE KÄIK.....	12
ÜLEVAADE UURIMUSE PÕHITULEMUSTEST	15
1. Teoreetilised järeldused tekstianalüüsist.....	15
2. Tulemuste võimalikke edasiarendusi	19
VIITEALLIKAD.....	21
SUMMARY. THE MEANING OF THE CHILD IN ESTONIAN CULTURE: EDUCATIONAL SCIENCES AND CHILDREN'S LITERATURE.....	23
LISA. Analüüsitud lasteraamatute nimekiri.....	26

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID

- I. Mare Määrsepp. 2004. Lastekirjandus kui õonestaja, kukutaja, kummutaja. – *Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse toimetised 1*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, 4–18.
- II. Mare Määrsepp. 2004. Lapsepõlve uurimisest kasvatusteaduslikus lähiajas ja lähiruumis. – M. Pandis (koost). *Kasvatusteadused muutuste ajateljel*. Tallinn: TPÜ, 120–134.
- III. Mare Määrsepp. 2004. Kommunismiehitajate lapsepõlv: lapse tähendus eesti kultuuris aastail 1940–1970. – *Interdistsiplinaarsus sotsiaal- ja kasvatusteadustes. Sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide II teaduskonverents 25.–26. aprillil 2003 TPÜs*. Tallinn: TPÜ, 286–303.
- IV. Mare Määrsepp. 2003. Transmutation of the Fictive Estonian Child during 20th century. – *Abstract to the 16th Biennial Congress of IRSC 9–14 August 2003 in Kristiansand*.
- V. Mare Määrsepp. 2003. Roles of the child during the 20th century: Examining educational publications and juvenile literature. – *Journal of Teacher Education and Training, Vol 3*, 84–91.
- VI. Mare Määrsepp. 2003. Lapsekesksuse idee 20. sajandi alguse eesti ilukirjanduses ja kasvatusteaduses. – J. Hytönen (comp). *Educational Environment in Early Childhood in Estonia and Finland II. Collection of articles*. Helsinki: University of Helsinki, 147–160.
- VII. Mare Määrsepp (koos K. Vettneriga). 2003. *Uue Eesti uus lastekirjandus*. www.tpu.ee/~marem/. UUEE uus lastekirjandus.doc.
- VIII. Mare Määrsepp. 2002. Lapse tähendus eesti kultuuris 1900–1940. – A. Lepik ja K. Poom-Valickis (koost). *Sotsiaal- ja kasvatusteaduste dialoog ja ühishuvid. Sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide I teaduskonverents 18.–19. aprillil 2002 TPÜs. Artiklite kogumik*. Tallinn: TPÜ kirjastus, 238–254.
- IX. Mare Määrsepp. 2002. Lapse tähendus Eesti uuemas kasvatusteaduses. – L. Talts, I. Männamaa (koost). *Lapsepõlve paradoksid: reaalsus ja tulevikusuundumused. Konverentsi ettekanded*. Tallinn: TPÜ, 37–44.
- X. Mare Määrsepp. 2002. Professional growth of teachers: teacher's roles in Estonian children's literature. – *Paper to NERA's 30th Congress Education and Cultural Diversities. Tallinn, Estonia, March 7–9th 2002*.
- XI. Mare Määrsepp. 2001. Kodukoha motiiv Eesti uuemas lastekirjanduses. – L. Talts (koost). *Algõpetuse aktuaalseid probleeme X. Algkooliõpilase arenguvõimalusi Eesti erinevates piirkondades. Teadustööde kogumik*. Tallinn: TPÜ, 126–138.
- XII. Mare Määrsepp. 2001. Meie aja kangelane. – *Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes I*. Tallinn: TPÜ kirjastus.
- XIII. Mare Määrsepp. 2000. Eesti uuem lastekirjandus kasvatusteadusliku arutelu taustal. – *Konverents "Kodu eesti ühiskonnas ja kultuuris", 12.–13. mai*. Tartu: TÜ; Perekasvatuse Instituut, 13–14.
- XIV. Mare Määrsepp. 2000. Õpetaja kujutamisest eesti lastekirjanduses. – *Haridus ja sotsiaalne tegelikkus. Artiklite kogumik*. Tartu: TÜ, 136–142.
- XV. Mare Määrsepp. 1998. *Laps on hakanud lugema*. Tallinn: REKK.

XVI. Mare Mürsepp. (koos S. Väljatagaga). 1995. *Eesti lastekirjandus 1970–1990. Lühiülevaade*. Tallinn: Eesti Lasteraamatukogu.

XVII. Mare Mürsepp. *Peeter ja Marta*. [Artikkel P. Põllu konverentsi kogumikku. 16. okt. 2003. Üle antud 2003.]

XVIII. Mare Mürsepp. *Kahekõne üle kuue aastakümne*. [Artikkel EAPSi konverentsi "Aktuaalne Eesti kasvatusteadustes läbi aegade" kogumikku. Üle antud 2002.]

SISSEJUHATUS

Uurimus analüüsib lapse tähendust. Võrdlev tekstianalüüs selgitab, kellena on last reflekteeritud kasvatusalases arutelus ja lastele kirjutatud proosas läbi 20. sajandi. Võib öelda: see on suhe lapsesse eesti kasvatustraditsioonis, nagu see peegeldub neis kahes nimetatud diskursuses, kasvatusteaduses ja lastekirjanduses. Teisiti väljendatuna on uurimise all **kasvatusteadvuse** üks aspekt, kuidas on teadvustatud last kui kasvatustegelikkuse osalist eesti avalikkuses sel poliitiliselt ja kultuuriliselt väga muutlikul sajandil. Väitekirjandus uurib, kuidas eesti kasvatusavalikkuses on peegeldunud arusaam sellest, kes on laps, ja vastab seega omal moel küsimusele, mida on nimetatud kasvatusteaduse üheks põhiküsimuseks: kes on inimene (Liimets 1999).

Paarkümmend aastat tagasi eesti hariduselus algatatud humaniseerimisliikumine pole viinud loodetud tulemusteni: hariduses ja laiemalt laste elukorralduses on ilmnunud üha uusi probleeme alates lastekaitsest, tervishoiust, koolikohustuse tagamisest kuni kultuuriidentiteedi ja eetiliste põhimõtete edasiandmiseni. Tõdetakse, et haridus vajab uut reformi. Hariduspoliitilises diskussioonis on märgata vastandlikku lapsekäsitlust: kas on haridusreformi eesmärgiks laps kui edukas õpilane, ses mõttes, et vastuvõtukatsete ja riigieksamite tubli sooritaja ja ülikoolikoha eest võitleja lasteaiast alates, või laps kui perekonna ja peret toetava sotsiaal-meditsiinilis-pedagoogilise võrgustiku hoole osaline, aidatu ja armastatu, jõu- ja huvikohasele hariduse ligipääseja, enese täisväärtuslik realiseerija nii kodus, koolis kui ka vaba aja tegevustes.

Kelle mureks on lapse mured – riigi, omavalitsuse, kooli või kodu või veel kellegi –, see on üks plaanitava reformi võtmeküsimusi. Käesolevas töös uuritakse, kuhu laps on kuulunud kasvatusarutelus, mis reflekteerub neis kahes tekstikogumis – kasvatusajakirjandus ja lasteproosa. Kindlasti aitab ajaloolise kogemuse läbikaalumine lahendada ka praeguseid probleeme.

Käesolev töö on mõneti mõttesuguluses Tiiu Kuurme samaaegselt valminud doktoritööga sellest, mida tähendab lapsele kool (Kuurme 2004). Erinevus on selles, et T. Kuurme töö on loomult kasvatusfilosoofiline, käesoleva aga võrdleb kasvatus ja lastekirjanduse ajalugu tekstianalüüsi kaudu. Sellise analüüsi idee on sünenenud siinkirjutaja paarikümneaastasest tegutsemisest nende kahe valdkonna piiril: õpetades lastekirjandust kasvatusteaduskonnas, tegutsedes lastekirjanduse kriitikuna, õpikuautorina, riikliku õppekava töörühma liikmena.

Miks töös uuritavaks ajavahemikuks on just 20. sajand? Ühelt poolt on see põhjendatav asjaoluga, et 20. sajandi algul tekkis eesti kultuuris selline kasvatusalane avalikkus (seltsid, kasvatusalaste tööde kirjastamine), mis viis kasvatusteadusliku ajakirjanduse tekkeni ja seega pani aluse järjekindlale tekstivoole, mida on võimalik kavandatud viisil analüüsida. Teisalt on huvipakkuv jälgida, kuidas on eesti kultuuris reflekteerunud eripära, mida kasvatuseteaduses kogu 20. sajandiga seostati, nimelt metafoorses nimetuses lapse sajand sisalduv tähelepanu lapsele.

Taust lapse eluolu refleksiooni jaoks on soodsam kui kunagi varem. 1990ndate lõpus ja aastatuhande vahetusel on eesti kultuuris märgata olnud äkilist huviõudu lapsepõlve kui tervikliku nähtuse vastu ja üksiti varasema huvipuuduse tunnistamist.

See on komparatiivne ja interdistsiplinaarne töö, mis ühendab semiootilise, kasvatusteoreetilise, kasvatus- ja kirjandusajaloolise lähenemise.

Lapse võimalik tähendus (või mitugi), st kellena last nähakse, leidub immanentselt igas kasvatusdefinitsioonis. Juba asjaolu, et definitsioone on üsna erinevaid, näitab, kui palju on eri arusaamu, keda, kelleks, miks ja mil moel kasvatada.

Varasem Eesti entsüklopeedia on sisaldanud Aleksander Elango rubriigi kasvatuses laiemas ja kitsamas mõttes. Rubriik päädib kahe, tänapäeva arusaama kohaselt teineteisele mõnetigi vastanduva postulaadiga: lapsel lastakse pikkamööda kultuurühiskonda sisse kasvada; ja teisalt, kasvatusobjekt on kasvandik, subjekt on kasvataja (Eesti entsüklopeedia 1934). Lapse sellise esituse esimene pool tuletab meelde Ellen Key määratlust kasvatuskohta, et rahulikult ja aeglaselt lasta loodusel iseennast aidata ja ainult näha, et ümbruse tingimused looduse tööd toetavad – see on kasvatus (Key 1905: 110). Seega, laps on ise aktiivne, kasvaja, areneja kui ka kasvatusobjekt.

Tänapäeva teatmeteosed ENE-EE ja ENEKE annavad küllalt laia kasvatusetõlgenduse, mille põhjal saab väita, et kasvatatavat peetakse **ühiskonnaliikmeks**, **enesekasvatajaks**, teda nähakse kui **õppijat** ja **arenejat**. Kui kasvatust nähakse vaid intellektuaalse võimekuse, manuaalsete oskuste, sotsiaalse teadlikkuse arendamisena spetsiaalse õpetusega, tuleb kõne alla laps kui **õppiija** (The Hutchinson 1991, The New Encyclopedia Britannica 1994).

Mõiste *upbringing* sünonüümide seas nimetatakse ka *nurture* 'hooldatus', seega märgib mõiste last kui **hoolealust** (Hyperdic, Online English Dictionary).

Jüri Orn on osutanud 20. sajandi algusest, täpsemalt soome autori J. Hollo töö tõlkimisest saadik eesti kasvatusteaduses eksisteerinud arusaamale: kasvatamine kui kasvamise saatmine, kasvamise jaoks tingimuste loomine (Hollo 1936; Orn 1998). Ka Heino Liimets on tõlgendanud kasvatust kui kogu isiksuse arengu toetamist, soodsate arenguvõimaluste loomist (Liimets 1980; Liimets-Sorokin 1991). Kasvatuse käsitluse muutumist on seletatud biheivioristliku tõlgenduse taandumisega kognitiivse psühholoogia laia leviku mõjul (A. Liimets 1999). Iseseisvuse poole tüüriivas Eestis hakati tähendusest kasvama-kasvatama taas ja taas avaramalt meenutama (Must 1986; Kadajane ja Strömpl 1998).

Selle määratluse kohaselt on lapse juures nimetamisväärsim see, et ta **kasvab**, st muutub, läheb edasi, kulgeb ühest tähendusest teise.

Soome-eesti suursõnaraamat annab sõna kasvatus ühe vastena 'hoito', mis tähendab hooldamist ja hoidmist, seega siis on laps **hoolealune**. Silvia Kera uues teoses, kus leiame koguni neli aspekti kasvatusetähendusvõimalustes, nende hulgas ühe haakuvalt eelnimetatud hoolduse, 'hoito', 'nurture' mõistega: kasvatus kui füüsiline kasvatus, lapse tervise tagamine, seega siis laps kui **hooldatav**, tugevdatav, kehaliselt arendatav ja kindlustatav (Kera 2004: 25).

Ühe tähelepanekuna võib mainida järgmist. Ühiskonnateaduslikes teatmeteostes kiputakse kasvatust esitama kitsamalt, teadmiste-väärtuste vahendamisenä, nagu on esile toonud ka mõnel puhul Jüri Orn: pedagoogikateaduses on kasvatus käsitlus liiga koolikeskne (Täpsustame rõhuasetusi 1988). Eri keelte üldsõnaraamatud aga lisavad kasvatusetähendustele hooldamise, hooldamise aspekti.

Käesolevas töös seletatakse lapse võimalikke tähendusi **rollide** kaudu. Institutsionaalse hariduse tekkides hakkas lapse maailm koosnema kahest valdkonnast: kodu ja kool. See mudel hakkas aga 19. sajandi lõpus kaduma (Priimägi 1998). Seega kui laps enne oli kodu laps ja kooliõpilane, siis ajapikku hakkas tekkima uusi rolle.

Töö **eesmärgiks** on koostada ülevaade eesti lapse käsitlemisest kasvatusalases ajakirjanduses 20. sajandi eri perioodidel ning võrrelda kasvatusalast arutelu lapse elu refleksiooniga samaaegses lasteproosas, keskendudes lapse tähenduse rollipõhisele määratlemisele.

Töö uurimisprogramm seisneb alljärgnevas.

Ülaltoodud sihiseade täpsustamiseks olen endale esitanud seesugused ülesanded:

- teoreetilisest kirjanduse põhjal kujundada analüüsi interdistsiplinaarne raam (toeks kasvatusedused, arengupsühholoogia, lastekirjanduse teooria, semiootika);
- määratleda põhimõtted tekstide valikuks;
- tuletada ühtne meetodiline alus tekstide analüüsimiseks ja andmete kogumiseks (tekstiosade kodeerimine);
- luua ja põhjendada uurimuse eesmärgi kohane periodiseering;
- töötada välja menetlusi uurimistulemuste korrastamiseks, st anda ülevaade nii sellest, milliseid eesti lapse eluviisi aspekte on uuritud ja seega milliseid rolle mis motiivide kaudu tähtsustatud, kui ka luua dominantsed edasiandvad visuaalsed mudelid.

Uurimisel peaks kujunema kolm väljundit:

- **teoreetiline** väljund – mudel lapse tähenduse selgitamiseks; impulss lastekirjanduse mõtestamiseks kasvatusetegelikkuse osana ja sotsiaalteadusliku uurimuse alana kui ka vahendina;
- **praktiline** väljund – ülevaade "Eesti lapse elust 20. sajandil", mida kavatsen pakkuda õppematerjaliks õpetajakoolituses või ehk täiendatuna ka üldrahvalikuks populaarteaduslikuks väljaandeks;
- **rahvusvaheline** väljund – otsida võrdlusainet ja kutsuda üles võrdlevatele uurimustele kolleege nii kasvatus- kui kirjandusteadlaste seas; selles suunas on korraldatud paneeltekkanne IRSC kongressil 2003 Kristiansandis, esinetud Põhjamaade lastekirjanduse doktorikooli seminaridel 2002–2003 ja Journal of Teacher Education and Training konverentsil Daugavpilsis 2003; korraldatud rahvusvaheline seminar Ida-Euroopa lastekirjanduse uurijatele 2004 Tallinnas ja koostamisel rahvusvaheline kogumik Ida-Euroopa lastekirjanduse ja lapsepõlvemudeli arengust.

Töö **metodoloogiliseks** põhimõtteks on hermeneutiline lähenemine, kuna tõlgendatakse tähendusi. Empiiriline ehk kogemuslik uurimus seisneb tekstide analüüsis neist tähendust kandvate motiivide kodeerimise, korrastamise, andmete kirjeldamise ja eritlemise kaudu, mis toimub aga paralleelselt tekstide valikulise korduva läbilugemisega ning teemalt, laadilt jm poolest haakuvate tekstide võrdlemisega, nagu näiteks nüüdisaegse kui ka hilisema kriitika ning

autori enese kommentaaride, kui neid leida on, kõrvutamiseks. Uurimus on kvalitatiivse iseloomuga, ehkki küllalt suure tekstikogumi – 116 ilukirjandusteost ja 701 artiklit – kirjeldamisel on mõnikord osutatud arvilisele suhtele. Põhiliseks on ikkagi uurija pidev dialoog kahe liinis kulgeva tekstimassiiviga, järelduste tegemine, ideede ülestähendamine, taas ülelugemine, andmete korrastamine, uue analüüsitud tuletamine ja seda lahti kirjutades jällegi tagasipöördumine algtekstide või neid reflekteerivate allikate poole (nt kirjanduskriitika).

Uurimuse **aine**: lapse rollide tõlgendused kasvatusalastes ja ilukirjanduslikes tekstides.

Teoreetiline osa on üles ehitatud, järgimaks arutluse seesugust loogikat.

Kuidas seletada tähendust? Mis eristab tähendust teaduslikus ja kunstilises tekstis?

Mil moel tähendus kultuuris tekib?

Kuidas on last ja lapsepõlve uuritud eesti kasvatusteaduses?

Kuidas ühendab lastekirjandus last, kasvatust ja kultuuri?

Arutelu teoreetiliste lähtekohtade üle seostub käesoleva uurimuse probleemidega ja teksti analüüsi käigus sünenenud tähelepanekutega.

Töös osutatakse kasvatusteaduse ja lastekirjanduse n-ö embrüonaalsele seosele, nende ühisele lähtekohale. See on olemas juba rahvalikus kasvatuses ja suulises pärimuses. Kirjandusel on oma osa kasvatusteaduse edenemises. Paljud lapsekeskse kasvatusprintsipi arendajad on oma ideid väljendanud belletristlikus vormis. M. Bardsy, koostades J. J. Rousseau "Emile'ist" ideedega seotud kasvatustegelaste loendit, nimetab selles J. Locke, H. Pestalozzi, Fr. Fröbeli, M. Montessori ja A. S. Neilli kõrval ka kirjanikke nagu Ch. Baudelaire, M. Proust, A. Kivi, F. Dostojevski, Ch. Dickens jt (Bardsy 1994). Lapsepõlve kujutus memuaarkirjanduses on oluliseks järguks iga maa kirjandusajaloos ja ühtlasi on see loonud kasvatusideedele avara kandepinna.

Põhimõisted, millega töös tegeldakse, avatakse sissejuhatuses lühidalt. Alljärgnevad seletused on mõeldud orientiiriks edaspidises mõttearenduses.

Tähendus: siin kasutusel kui kommunikatsiooni produkt. Töö analüüsib tähendusi selle alusel, millised määratlused tulevad esile kahes suhtluskanalis: kasvatusteaduslikus (ja kasvatusalases) perioodikas ja lastekirjanduses. Tähelepanekuliseks on kasutatud tingimuslikku lähenemist, see tähendab tähenduste selgitamist kokkuleppelise struktuuri abil, milleks siin on üks võimalikke lapse rollide loendeid.

Laps: kuna lapse vanuseline piiritlemine on väga variatiivne, ulatudes maksimaalväärtuse poolest 10. eluaastast 18. või isegi kaugemale, on käesolevas töös lähtutud olulisel määral seosest mõistega lapsepõlv. Teatud tava asetab selle piiri tinglikult 12. eluaastale, kuid samas nenditakse piiri suhtelisust (Newman 1997; Hoffmann 1988). Siinne uurimus keskendub tekstidele, mis peegeldavad last alates imikueast kuni teatava kooliastme lõpuni (II kooliaste). 1990ndate lapsepõlve-uurimustes on lapsepõlve lõppu seostatud põhikooli lõpuga, sest see on aeg, kus inimene peab langetama oma esimese suurema otsuse, tegema valiku, millise elualaga tegelda, kus ja mida edasi õppida.

Roll: ühiskonnas teatud positsiooni hõivavalt isikult eeldatavate tegevuste ja suhete võrk ja teiste isikute suhted selle isikuga.

Kultuur on siinses uurimuses tõlgendatud kui tähendusruum, J. Lotmani sõnaga semiosfäär, ja see ruum on esindatud piltlikult öeldes kahe vaatega, kahe diskursusega – kasvatusalase ja ilukirjanduslikuga –, mis osalt võivad haakuda, osalt aga isegi teineteisest tõukuda või lihtsalt areneda teineteisest sõltumatult (Lotman 1999).

Kasvatus: eelistuses on need kasvatuselised määratlused, mis sisaldavad osutust kultuuristamisele. Töö reflekteerib kasvatust nii teaduslikul kui argitasandil.

Lastekirjandus: definitsioon, mis on suunanud töö tekstivalimi koostamisel, see on lastele kirjutatud või publitseeritud kirjandus.

Uurimuse programm sisaldab hulka üksikküsimusi, millele järelduste osas vastused antakse.

- Eesti ajalugu on kõige tavapärasem jaotada kehtinud riigikorra järgi tsaariaegseks, Eesti vabariigi, nõukogude okupatsiooni ja taasiseseisvunud Eesti perioodideks. Kas lapsele omistatud tähendusi on asjakohane analüüsida nende perioodide kaupa? Või on vajalikum veel üksikasjalikum periodiseerimine?
- Millises seoses on ajajärgu juhtivad kasvatuselised ideed kirjutistes esiletulevate rollidega? Kuidas mõjutab lapsekäsitlust poliitiline ideoloogia?
- Kas kasvatuselise ajakirjanduse ja lasteproosa on vaadeldavad eraldi seisvate, põimuvate või koguni täiesti ühilduvate diskursustena?
- Kuidas kohaldub lapse rollikäsitluste analüüsile semiootiline vastandus kese-ääreala?
- Kuidas toimib analüüsi mudel: lapse arengu sotsiokultuurilise kontseptsiooni kohane rollide käsitlus?
- Millised metodoloogilised järeldused tekivad töö käigus ilukirjanduse kui kasvatuselikkuse ja seega kasvatuselise käsitluse objekti kohta?

Kasvatusalaste tekstidena keskendub uurimus eeskätt kasvatusalastele teadusajakirjadele (Kasvatus, Eesti Kool, Nõukogude Kool, Haridus) ja ka sariväljaannetele, nagu "Nõukogude pedagoogika ja kool", "Algõpetuse aktuaalseid probleeme" jms, jättes seekord vaatluse alt välja monograafiad ja muud laadi teosed. Selline piirang on tehtud töö mahtu ette kujutades ja samas uskudes, et iga ajajärgu keskne kasvatusajakiri peegeldab kõiki olulisemaid lapsega seotud teemasid, andes kokku pildi eesti lapse kasvatuselikkusest käsitlusest läbi 20. sajandi.

ÜLEVAADE VÄITEKIRJA STRUKTUURIST

Töö koosneb kolmest põhilisest osast. Kõigepealt peatükk "Teoreetilisi lähtekohti", kus selgitatakse mõisteid tähendus, kultuur, roll, laps ja lapsepõlv. Selles osas avatakse uurimuse interdistsiplinaarne teoreetiline taust, kus liituvad semiootiline, kasvatusajalooline, lastekirjandusteoreetiline jm lähenemised. Kultuuri mõiste avamiseks kasutatakse töös J. Lotmani tähendusruumi kontseptsiooni (Lotman 1999).

Sellele avaramale taustale paigutub lapsepsühholoogiast pärit U. Bronfenbrenneri lapse arengukeskkonna mudel, mille subsüsteemide tuletusena on üles ehitatud tekstianalüüsis rakendatav rollide mudel (Bronfenbrenner 1979).

Semiootilistes mõtteavaldustes esitatud proto- ja metateksti mõistete analoogina (Torop 1999) on käesolevas kasutusel mõisted kaud- ja paralleeltekst, väljendamaks kasvatusteaduslike ja lastekirjanduslike tekstide võimalikke seoseid. Arutletakse kasvatus- ja lastekirjanduse seoste üle: nende teke, lapse elu refleksioon, kirjutajate taotlused. Tuuakse üks klassikaline näide kasvatusteadusliku ja lastekirjandusliku lähenemise analoogsusest – Ellen Key pärand ja Astrid Lindgreni looming (Key 1905).

Esitatakse töö autori kontseptsioon lapsekesksuse alasest arutelust eesti kasvatusteaduses ning üritatakse seostada eesti lapsepõlveuurimust rahvusvahelise taustaga (Hytönen 1999; Unt 2001). Peatüki lõpuosas osutatakse lastekirjanduse muutuvale funktsioonile ja selle kirjandusala olulisematele arengujoontele 20. sajandi vältel.

Teiseks peatükiks on "Empiiriline uurimus kasvatusalases ajakirjandusest ja lasteproosast: tekstianalüüsi käik". Seal tutvustatakse tekstianalüüsi etappe ja igas etapis läbiviidud protseduure.

Kolmandas, kõige mahukamas peatükis "Tekstianalüüsi tulemuste esitus ja arutelu" esitatakse 2. peatükis toodud uurimuse käigu kirjeldust järgivas struktuuris esmalt üldisemad andmed lapse rollide kajastamise kohta kasvatusteaduslikes artiklites ja tutvustatakse periooditi lasteproosas tuvastatavaid rolliseoste mudeleid. Seejärel esitatakse kvalitatiivse analüüsi põhiline tulemus: ajalooline ülevaade lapse tähendusest läbi 20. sajandi kasvatusalase ajakirjanduse ja lasteproosa, jälgituna kokkulepitud rollide mudeli toel. Selguse mõttes on iga perioodi ülevaade esitatud eraldi alapeatükina, millest igaüks järgib üht ja sama ülesehituse põhimõtet:

- ajastu üldine iseloomustus,
- lapse rollide kajastamine kasvatusalases ajakirjanduses,
- lapse kujutus lasteproosas,
- kasvatusteadusliku ja ilukirjandusliku käsitluse võrdlus: kooskõla ja seosed.

Kolmanda peatüki lõpuosas on alapeatükid "Lapse rolle avavad määratlused", mis järgib eeltoodud analüütilise ülevaate järjekorda, võttes ülevaates toodud käsitlused kokku märksõnadena, ning "Empiiriliste tulemuste seostamine teoreetilise taustaga: tähendusruumi kese ja ääreala; rõhutamine ja unustamine", mis asetab uurimusest tehtavad järeldused töö referatiivses osas toodud teoreetilistesse raamidesse.

Töö kokkuvõte annab lühiseloostuse iga vaadeldud ajalooperioodi kohta, analüüsib empiirilise töö kulgu ja probleeme kui ka osutab tulemuste seosele eesti aktuaalse kasvatusetegelikkusega. Kasutatud kirjanduse loend hõlmab 512 allikat.

Töö on varustatud lisadega, mis sisaldavad analüüsitud lasteraamatute loendi, näited artiklite ja raamatute analüüsimisel koostatud kodeerimislehtede kohta, tabelid, mis iseloomustavad lapse rollide esindatust kasvatusajakirjanduses, niisamuti on lisades esitatud küllaltki mahukas materjal, kvalitatiivse analüüsi järjestust järgiv tähenduse määratluste koond ning joonised rolliseoste mudelite selgitamiseks.

EMPIIRILISE UURIMUSE KÄIK

Esmalt on sõnastatud **uurimisprobleem**: kes on laps? ja selgitatud lapse määratlemist rollide kaudu.

Tekstianalüüsi **kategooriate** eritlemisel on iseloomustatud lapse rolle, mis on tuletatud U. Bronfenbrenneri (1979) subsüsteemide mudelile toetudes:

- laps kui pereliige,
- lapse kui lasteaialaps ja õpilane,
- laps kui laia ilmaga suhestuja,
- laps kui ühiskonnaliige.

Tekstmaterjaliks on valitud:

- kasvatusajakirjad Kasvatus ja Haridus, Kasvatus, Eesti Kool, Nõukogude Kool, Haridus, lisaks sariväljaanded nagu "Nõukogude pedagoogika ja kool" ja "Algõpetuse aktuaalseid probleeme";
- eesti lasteproosa (jutustused ja jutukogud), ilmunud 1900–2000.

Töös kasutatud **artiklite valikul** kehtisid järgmised põhimõtted:

- artikkel esitleb eesti lapse uurimust;
- kirjutis annab vasteid mõistele laps, defineerib, kirjeldab tänapäeva last või määratleb ideaalset last;
- kogemuslikud kirjutised eesti laste elust.

Kokku on analüüsitud 701 artiklit.

Proosateoste valikul järgiti seesuguseid põhimõtteid:

- teose esindatus kirjandusajaloolistes ülevaadetes (Järv 1989; Sööt 1969; Krusten 1995; Väli 1975; Väljataga 1983; Väljataga ja Müürsepp 1995; Laanpere 2002);
- Riikliku Laste- ja Noorteraamatukogu fondi uurimuse eksperthinnangud (Lasteraamatukogude 1989);

- sama autori puhul vastava ajajärgu ilmekamad teosed (kriitika ja ajalooliste käsitluste põhjal).

Kokku on analüüsitud 116 lasteraamatut.

Tekstianalüüsi **põhilisteks protseduurideks** olid kodeerimine, analüütiliste märkmete koostamine, periodiseeringu loomine, lapse rollide esindatuse kvantitatiivne analüüs (kasvatusajakirjanduse puhul), rolliseoste mudelite kujundamine (ilukirjanduse puhul), iga ajajärgu dominantse mudeli selgitamine, artiklite sisuanalüüs perioodide kaupa, lasteproosa motiivide analüüs, lähtudes ajajärgu domineerivaist kasvatusideedest, kasvatusajakirjandusliku ja ilukirjandusliku käsitluse ühiste dominantide ja erijoonte selgitamine periooditi.

Nii kasvatusalane kui ilukirjanduslik tekstimaterjal **kodeeriti** vastavalt analüüsi kategooriatele (laps kui pere liige – 1, laps kui lasteaialaps ja õpilane – 2, laps kui laia ilmaga suhestuja – 3, laps kui ühiskonnaliige – 4).

Kasvatusajakirjade artiklite puhul oli **kodeerimisühikuks** artikkel tervikuna. Lasteproosa kodeeriti episoodide kaupa, arvestades vajadusel pea- ja kõrvalmotiive.

Tekstianalüüsi oluliseks osaks oli kindlasti analüüsiks moodustatud kategooriate vaidlustamine ja vajadusel **revideerimine** töö käigus. Kasvatusajakirjanduse analüüsis arendatakse nelikjaotust selle võrra, et rollid on artiklis esindatud kombineeritult. Ilukirjanduslikes tekstides tekib 20. sajandi vältel kirjanduse moderniseerumisega kaasnevaid muutusi: lapsekäsitlusse sugeneb paroodia, fantaasiakirjandusele omane kaheplaaniilisus jms, mis eeldab analüüsis kategooriate variantide loomist.

Kodeerimise käigus koostati nii kasvatusartiklite kui ka proosateoste kohta **analüütilisi märkmeid**. Nende sisuks on:

- kasvatusteaduslikud kui ka ilukirjanduses esinevad otsesed määratlused lapse tähenduse kohta;
- kasvatuspõhimõtete deklaratsioonid nii kasvatusajakirjanduses kui ka lasteproosas;
- eesti lapse uurimust kajastavate artiklite lühikokkuvõtted: uuritud kontingent, probleem ja tulemused;
- teatavat kasvatuskäsitlust illustreerivate ilukirjanduslike episoodide kokkuvõtted;
- märkused intertekstuaalsete seoste kohta nii kasvatusajakirjanduses, lastekirjanduses kui ka nende kahe vahel;
- antud uurimuse suhtes sekundaarse kirjanduse, nagu pedagoogikaajaloolistes ja kirjandusajaloolistes ning kirjanduskriitilistes kirjutistes leiduvad kommentaarid vaatlusaluse tekstimaterjali kohta.

Tekstianalüüsi põhjal ülevaate kirjutamiseks vajaliku **periodiseeringu** loomisel lähtuti nii varasematest ajaloolistest käsitlustest kui ka uuritavast tekstimaterjalist (nt Aarelaid 1998; Hennoste 2003). Periodiseerimise põhimõteteiks olid nii poliitiliste sündmustega seotud piirid (Eesti Vabariigi loomine, võimuvahetus) kui ka uute põlvkondade ja käsitlusuundade ilmumine nii kasvatusteaduses kui lastekirjanduse ajaloos. Käesolevas uurimuses koostati kvalitatiivne ülevaade alljärgnevate ajalooliste perioodide kaupa:

- sajandi algus: 1900–1918

- noor Eesti Vabariik: 1918–1934
- vaikiv olek: 1934–1940
- sõda ja stalinism: 1940–1956
- sula: 1957–1968
- seisak ja uutmine: 1969–1990
- taasiseseisvumine: 1991–2000.

Lapse rollide esindatust kasvatusajakirjanduses analüüsiti **kvantitatiivselt**: võrreldi, kui paljudes artiklites igal ajavahemikul kujutati last pereliikmena, õpilase või lasteaialapsena, laia maailmaga suhestujana ja ühiskonnaliikmena. Arvutati iga rolli esindavate artiklite osakaal kogu valimis.

Et iseloomustada lapse rollide esindatust ilukirjanduses, koostati teoste kohta **rolliseoste mudelid**, st üldistus selle kohta, millistes rollides last on kujutatud pea- ja kõrvalmotiivide kaudu. Iga ajajärgu teoste kohta loodud rolliseoste mudelite põhjal oli võimalik leida ajajärgu dominantne mudel.

Kasvatusalaste artiklite **sisuanalüüs** selgitas perioodide kaupa välja, millised teemad on enam käsitletud ja millised uued käsitlusaspektid on igal ajajärgul ilmnenu.

Proosateoste puhul analüüsiti lapse rolli vahendavaid motiive, lähtudes ajajärgu kasvatusdiskursuse analüüsil esile tõusnud teemadest ja ideedest, ning suhetati tähelepanekuid varasema kirjanduskriitilise ja -ajaloolise käsitlusega.

Iga ajajärgu kasvatusajakirjanduslikku ja ilukirjanduslikku käsitlust kõrvutades leiti, millised on **ühised dominandid**: kas kasvatusajakirjanduses olulisemaks osutunud rollikäsitlused ja teemad on kajastunud ka lastekirjanduses ja kui olulised need seal on. Selgitati välja iga perioodi kasvatusteadusliku lapsekäsitluse ja ilukirjandusliku kujutuse erijooned ning koostati iga perioodi tervikpildi struktuur.

Kvalitatiivsele analüüsile põhinev **ülevaade** on koostatud eeltoodud ajajärgude kaupa. Iga perioodi puhul on järgitud ühtset skeemi:

- ajajärgu kasvatustegelikkuse üldine tutvustus nii uuritud artiklite kui ka varasemate ajalooliste käsitluste refereerimise kaudu (nt Raud 1965, Elango 2002, Eisen 1996, Torm 1997);
- lapse rollide esindatuse ja käsitlustendentside analüüs kasvatusajakirjade artiklite põhjal: pereliige, õpilane, laia ilmaga suhestuja, ühiskonnaliige;
- lapse rollide ilukirjandusliku interpretatsiooni analüüs: pereliige, õpilane, laia ilmaga suhestuja, ühiskonnaliige;
- lapse rollide kasvatusteadusliku ja ilukirjandusliku käsitluse võrdlus: kooskõla ja seosed.

Kvalitatiivse analüüsi põhjal koostatud ülevaate edasiarenduseks on selle konspektiivne kokkuvõte lapse rolli avavate määratluste loendina. Sellesse loendisse on ülevaates esitatu järgi kirjutatud

- otsesed määratlused lapse ühe või teise rolli kohta, nagu need ajakirjaartiklis või proosateostes leida on;

- määratlused, mis tulenevad lapse tegevusest, omadustest, arengu erijoontest, mida on uuritud või kujutatud;
- määratlused, mis on tuletatud artiklites ja ilukirjanduses avalduvast lapsekäsitlusest.

Tulemuste esitus lõpeb alapeatükiga, kus empiirilisi tulemuste seostatakse uurimuse teoreetilise taustaga: mõistepaarid nagu tähendusruumi kese ja ääreala; rõhutamine ja unustamine (Aareleid 1990).

ÜLEVAADE UURIMUSE PÕHITULEMUSTEST

1. TEOREETILISED JÄRELDUSED TEKSTIANALÜÜSIST

Kõige üldisema järeldusena tuleb nentida, et lapse elu kajastamine kasvatusajakirjanduses kui ka lasteproosas on 20. sajandi vältel teinud läbi eredaid muutusi. Teatud perioodil on tähtsustunud üks, mõnel muul perioodil teine roll, vahel on aga lapse käsitlus analüüsi aluseks oleva rollide nelikjaotuse põhjal enamvähem tasakaalus. Milliste ilmingutega haridus- ja kultuurielus laiemalt need muutused seostuvad, seda on püütud igas perioodis selle ainuomaste sündmuste ja kirjutiste valguses arutada. Tulemuste analüüsi kokku võttes võib osutada alljärgnevatele iseloomulikele nähtustele.

20. sajandi alguse (1900–1918) kasvatusteaduslik mõtte keskendus lapsekesksuse ideele, mis kasvatusajakirjanduses väljendus üleskutsena uurida lapse kui õpilase individuaalsust. Lasteraamatu spetsiifika hakkas tasapisi kujunema, arenenud välja mälestuspõhistest jutustustest, mis keskendusid lapse kodu- ja koolielule. Last kui töötelijat võib leida kujutatavat kahesuguselt: kahetsustundega seetõttu, et töökohustus võtab lapselt õppimisaega; soojas toonis seoses maailma avastamise ja iseseisvumise võimalustega, mida töötgemine pakkus.

Noores Eesti Vabariigis avarus ja kosus lapse teaduslik käsitlus põhirõhuga õpilase rollil. Lastekirjanduses peegeldus last väärtustav mõtteviis teostes, mis kirjutatud justkui lapse vaatepunktist, peegeldades eeskätt last kui pereliiget ja mängijat, uurijat, laia ilmaga suhestujat. Lapse käsitlemine tööjõuna on endiselt aktuaalne. Selgelt hakkab nii kasvatusteaduslikus kui ka ilukirjanduslikus refleksioonis eristuma maa- ja linnalapse lapsepõlv.

Autoritaarse korra nõuded rahvuslikule kasvatusle (1934–1940) mõjutasid nii kasvatusalaseid artikleid kui ka lasteraamatuid: senisest olulisemale kohale tõusis laps kui ühiskonnaliige, eesti rahvuse liige. Selle aja lapse tähenduse moodustumist mõjutasid kaks olulist mõttesuunda – ühelt poolt autoritaarsusega kaasnenud positiivsuse, kuid teisalt jõudsalt kosuv eesti omamine kasvatusle, mille edendajad pidasid väga oluliseks kasvatusalase teadmise levitamist.

Stalinistlikule perioodile (kuni 1956) omane ideoloogiline surve asus välja suretama lapse teaduslikku uurimist kui ka tingis lastekirjanduse esteetika taandumise didaktilisuse ees. Eriti käsitleti last õpilase ja kodaniku liitrollis.

Sulaaja (1957–1968) kasvatusteaduslik ajakirjandus hakkas meenutama 1920–30ndate aastate kasvatusalast mõtteliikumist: paljud toona aktuaalsed olnud teemad tõusid taas uurijate

huviorbiiti, kasvatusalane uurimus püüdis tabada koolielu valupunkte. Kui kasvatusteadusliku käsitluse keskmes oli laps õpilasena, siis lastekirjanduses oli laps kui pereliige ja maailma avastaja.

Uuendusliikumisega päädinud seisakuaja (1969–1990) kasvatusarutelu kui ka lastekirjanduslik refleksioon jõudsid oluliste kriiside tunnistamiseni: sulaaajal tekkinud koolikriitiline suhe lasteraamatus avardus ka kodukasvatuse kriitikaks, kusjuures kasvatusajakirjadeski kandus probleemikäsitluse rõhk koolist kodusesse ellu, lapse kui pereliikme probleemidele.

20. sajandi lõpul, taasiseseisvumise perioodil, hakkasid kasvatusküsimused enamasti seostuma sotsiaalprobleemidega, käsitlused muutusid teravalt kriitiliseks ja kompleksseks, seostades lapse elu süsteemides perest ühiskonnani. Lasteraamatud kaotavad seega oma kriitikupositsiooni ja püüavad ääri-veeri peegeldada nii elu pahupoolt kui ka anda lootusrikkaid pilte, keskendudes lapsele kui pereliikmele.

Vastusena sissejuhatuses esitatud küsimustele võib järeldada järgmist.

- Periodiseerimisest.

Ehkki Eesti ajalugu on kõige tavapärasem jaotada kehtinud riigikorra järgi tsaariaegseks, Eesti Vabariigi, nõukogude okupatsiooni ja taasiseseisvunud Eesti perioodideks, tuleb käesolevas töös kogutud ja analüüsitud andmete põhjal ilmsiks, et väga olulised muutused toimusid nende riikliku kuuluvuse järgi eraldatud perioodide sees.

Nii paistab Eesti Vabariigi aegses kasvatusajakirjanduses ja lasteproosas selgelt silma rahvusliku kasvatusrõhutusega kaasnenud järsult didaktilisem seisukoht lapse suhtes kui ka esteetiline vaesumine ilukirjanduses. Pärast Teist maailmasõda, nõukogude okupatsiooni tingimustes eristub kahtlematult piir aastal 1956 – Stalini surma järgne repressiivse riigivalitsemise hukkamõist. Kui enne seda oli lapse käsitlus nii kasvatusajakirjanduses kui ka lasteraamatuis kitsalt ideoloogiapõhine, siis sulaperioodil astuvad taas oma kohale teadus ja kunst, st kasvatusajakiri hakkab kajastama lapse koduse elu, koolisuhete jm teaduslikku käsitlust ja lasteproosas toimub märgatav esteetiline läbimurre, seda suurest seoses uue kirjanikepõlvkonna elluastumisega.

Ka läbi siin ühtsena käsitletud seisakuaja toimub mitmesuguseid olulisi muutusi, nagu näiteks huvitõus perekasvatuse vastu 1980ndatel, liikumine õpilase võimekuse jm omaduste uurimiselt lapse kui terviku arvestamisele jms.

- Millises seoses on ajajärgu juhtivad kasvatusteaduslikud ideed kirjutistes esiletulevate rollidega? Kuidas mõjutab lapsekäsitlust poliitiline ideoloogia?

20. sajandi algul ilmuma hakanud ajakirjad Kasvatus ja Haridus ning Kasvatus tõid selgelt esiplaanile lapsekesksuse ideestiku: lapse vajadustega arvestamine, last poetiseeriv suhtumine, lapse individuaalsuse tundmaõppimine. Lastekirjanduses leidub näiteid, mis kinnitavad, et sedalaadi mõtted olid nii-öelda õhus. Kui M. Sillaotsa terased lapsevaatlused kogumikus "Lapsed" 1914 väljendasid tema kui uuendusmeelse pedagoogi arusaamu ilmses kooskõlas tollase eesrindliku kasvatusteaduslikku mõtteliikumise, siis J. Lattikut ei ole kunagi uuendustaotlustega seostatud, küll aga ilmnesid just tema lühilugudes alates 1905. aastast sedalaadi jooned, nagu need on omased lapsekeskse kasvatusesele.

Kui kõiki lapse kujutamise juhte kasvatusajakirjanduses ja lasteproosas üritada määratleda lapse võimalike rollide abil, tuleb ilmsiks tõesti seos rollide esindatuse ja juhtiva kasvatusidee vahel. Seoses autoritaarsuse tugevnemisega 1934 ja eestlusaate rõhutamisega kasvab lapse kui **ühiskonnaliikme** roll enneolematult oluliseks. Varasemas trükisõnas, 1900–1934, ei olnud see roll eriti tähtis lapse kasvatusteadusliku uurimise seisukohalt ega ka ilukirjanduses kujutamise poolest. Ajajärkudel, mil puudub otsene poliitiline surve, peegeldub laps kui ühiskonnaliige suhteliselt harva: kas sedakaudu, kuidas laps osaleb lasteorganisatsioonis või kuidas suhetub antud ühiskonna moraalnorme esindavasse religiooni jms. Kui aga tekib ametlik üheselt mõistmist nõudev kasvatusideoloogia, avaldub see temaatilistes suunistes ja piirangutes nii ajakirjandusele.

Märkimisväärne on **pereliikme** kui loomuldasa esmase, teiste rollide täitmiseks vajalikke ressursse andva lähteaspekti alahindamine autoritaarse ideoloogia võimu all. Nii rahvussotsialistliku Eesti kui ka stalinistliku nõukogude Eesti kasvatusavalikkus eelistas käsitleda last kui kollektiivi liiget, õpilast, kodanikku, ja pidas kodust suheteringi vähemväärtuslikuks. Eriti tuli see joon ilmsiks nõukogude korra algul, mil vanemaid põlvkondi ei saanud kasvatuses usaldada nende eelmisest riigikorrast pärit kasvukonteksti tõttu. Mõnes järgmises perioodis võib aga täheldada justkui niisuguse teatud rolli varasema alahindamise kompensatsiooni: erilist tähelepanu ja keskendumist sellele rollile. Nii tähtsustus nt kodu ja pere motiivistik järsult 1950ndate lõpu lasteraamatus, nagu tõusis lapse kui pereliikme tähendus varasemast olulisemale kohale ka kasvatusajakirjanduses.

- Kas kasvatusteaduslik ajakirjandus ja lasteproosa on vaadeldavad eraldiseisvate diskursustena, põimuvate või koguni täiesti ühilduvatena?

Loomulikuna tundub, et kasvatusajakirjandus muretseb ja lasteraamat löbustab. On aga paraku olnud perioode, kus kipub vastupidi olema: näiteks 1970ndate lastekirjandus valutas südant lapse üksilduse, mentaalse hüljatuse pärast (R. Saluri, I. Marani, A. Põldmäe teosed), ajakiri Nõukogude Kool nr 6 1976 vahendas aga kentsaka uudise lapsepõlve pikenemise kohta nõukogudemaal 12. eluaastalt 18-le (Zimmermann 1976).

Lasteraamat võib kasvatusteadusliku teksti suhtes funktsioneerida kui paralleeltekst (ehk rööptekst) või kaudtekst. **Paralleeltekstidena** võib esile tuua selliseid, kus ilukirjanduslikus vormis väljendatakse selgelt neidsamu põhimõtteid mis kasvatusalases diskussioonis. Paralleeltekstid on leitavad nii sama, ilmselt siis pedagoogist kirjaniku loomingus või ka eri autorite tekstide sisulise kooskõlana. Näiteks Jüri Parijõgi, levitades aktiivsuspedagoogika põhimõtteid kasvatuspublitsistikas, esitas teotahtelisi, eesmärgikindlaid noori tegelasi ka oma ilukirjanduslikes teostes. Marta Sillaots kirjutas kasvatusprobleemidest (individualismist, valetamisest jms) 1910 Postimehes kui ka avaldas sealsamas oma lühijutte, mille aluseks olid tähelepanekud laste käitumise kohta. Kui 1930ndate teisel poolel õhutati kasvatusajakirjas rahvusliku meelsuse kasvatamisele, väljendas mõnigi lasteraamat otsejoones neidsamu ametlikus ideoloogias käibivaid motiive. 1960ndatel ilmus pioneeriorganisatsiooni kriitikat nii laste arvamusel kajastavais uurimuslikes artiklites (Juhansoo 1964; Velleste 1967) kui ka Rannapi koolijuttudes ("Agu Sihvka ja ta sõbrad" 1964 jt).

Lasteraamat toimib kasvatusteadusliku ehk kasvatusalase **kaudtekstina** juhul, kui on pigem kasvatusalase mõtte väljendaja kui lasteraamat, st kui kasvatusmõtte populariseerimine või ka lihtsalt läbimõtlemise taotlus domineerib lastega kõnelemise ees. Näiteks Iko Marani "Kuidas

kasvatada lastevanemaid". Võib ka juhtuda, et kirjanikul on õnnestunud luua üksiti lastele haarav sündmustik ja veenvad tegelased, kuid kogenuma lugeja jaoks resümeeerub mudel teatava kasvatusprobleemi lahendamiseks, mõtestamiseks. Selline teos võib olla fiktsionaalne juhtumiuurimus, nagu Meri-Liis Laheranna kaksikteos Hannesest. Sedalaadi raamatud peaksid olema väga soovitud nii õpetajakoolituses kui ka üldse kasvatusalases ettevalmistuses.

- Kuidas kohaldub lapse rollikäsitluste analüüsile semiootiline vastandus kese-ääreala?

Semiootiline kujutusviis annab hästi edasi protsesside liikuvuse. Ega kuigivõrd pole ju selliseid tähendusi, mis ilmuksid enneolematuna ja järsku, vaid iga uuena keskmesse tõusev nähtus on tegelikult mingil kujul tähendusruumis olemas olnud. Jüri Orn on väljendanud mõtet, et kasvatusmõtte arenemine on teatud moel autonoomne, pedagoogiline aeg ei kulge sünkroonis üldise ühiskondliku ajaga (Orn 2004). Kuigi on olnud aegu ja võimustruktuure, mil ja kelle poolt on sisendatud, nagu oleks kasvatus järsult uuendatav, sihipäraselt vormitav, on kasvatuses tubli osa sellel pärandil, mida põlvkonnalt põlvkonnale, ka teadvustamata, edasi antakse, hoolimata ametlikust kasvatusideoloogiast. Nagu eespoolgi osutatud, väärtused, mis mõnda aega on olnud tagaplaanile tõrjutud, saavad ajapikku taas oluliseks.

Kui muutused aastail 1934 ja 1956, millega kaasnesid uute lapse tõlgenduste nihkumine keskmesse, olid tingitud konkreetsest poliitilisest sündmusest, siis tähendussuhete muutumine 1980–1990ndate vältel on toimunud pigem tasapisi. Lapse kui pereliikme roll, mis stalinismi ja sulaajal oli üsna vähe tähelepanu pälvinud, hakkas 1980ndate teisel poolel vähehaaval domineerima. Selline kodusuhete järjest tuntavam tähtsustamine oli ilmselt osa rahvusliku eneseteadvuse tõusust, mis ka iseseisvumiseni viis. Võrreldes aga perioode kuni 1990 ja sealt edasi, st lagunevat nõukogude korda ja kujunevat iseseisvat ühiskonda, ei saa lapse rollide käsitluses ehk siis lapse omistatud tähenduse osas mingeid eriti järskke muutusi täheldada.

Kui teatud varasematel perioodidel oli laps ühiskonnaliikmena nihkunud tähenduskeskmesse, siis tänapäeval on see roll üsna kõrvaliseks jäänud. Multikultuuristuva, globaliseeruva, kosmopolitiseeruva maailma kontekstis on see üsna mõtlemapanev.

- Kuidas toimib analüüsi mudel – lapse arengu sotsio-kultuurilise kontseptsiooni kohane rollide nelik?

Nagu alul sihiks võetud, püüti töös järjekindlalt määratleda last kui pereliiget, õpilast, laia ilmaga suhestajat ja ühiskonnategelast. Muidugi on see väga üldine struktuur ja tekitab huvitava diskussiooni juba siis, kui käsitleda näiteks taluperes toimuvat kasvatust. See pere ja kodu on niivõrd avatud, nii rikas tegutsemisvõimaluste poolest, et annab samas ka selle kogemuse, mida siin tinglikult nimetatakse laia maailmaga suhetumiseks.

Nimetatud nelja jaotusega analüüsimudel hakkas end mõneti ammendama ajapikku nii ajakirjandust kui ilukirjandust tõlgendades. Kasvatusajakirjanduses hakkas 1980ndate vältel laialt levima lapse küllaltki seostatud käsitlus suheteringis kodu-kool-üldsus, nii et raske on olnud leida, missugusel lapse rollil on justnimelt käsitluse rõhk. Ilukirjanduses jäi selle mudeli raamistik ahtaks juba varemgi, siis kui lasteproosas hakkasid märgata olema sellised erilised nähtused nagu paroodiaelemendid, lapse kujutluste tõstmine teose esiplaanile jms. Samas selline ühine mudel neid erisusi näha just võimaldaski.

- Millised metodoloogilised järeldused tekivad töö käigus ilukirjanduse kui kasvatustegelikkuse ja seega kasvatusteadusliku käsitluse objekti kohta?

Kunsti osaks on inimest üllatada, vaimustada, liigutada jms. Seepärast rõhutan ilukirjanduse kui empaatiavõime, vaimsuse, humanistliku eluvaate kujundaja võimalusi üleüldse. Kasvatusteadusega tegelejale võib lasteraamat olla oluline mitmeski mõttes. Tähelepanuväärne on kirjanike tundlikkus laste seisukorra suhtes ja teisalt oskus mõjusaid kujundeid anda. Ilukirjanduslike tekstide kaasamisel sotsiaalteaduslikku uurimusse tuleb aga kindlasti otsida kunstikeelele kohaseid meetodeid.

2. TULEMUSTE VÕIMALIKKE EDASIARENDUSI

Käesoleva uurimuse tulemuste võimalikke rakendusi ja edasiarendusi näen sellistes töösuundades:

- Eesti kasvatusajaloo tähtsustamine.

Analüüsitud artiklis on korduvalt esinenud idee kasvatusprobleemidest kui ahvusomastest, kultuuritaustaga seotud probleemidest. Mistahes teema puhul, nagu laste tervishoid, vaba aja kasutus, suhted lapse ja vanemate vahel jne, on võimalik tuge leida omamaistes, omakeelsetes varasemates uurimustes.

Väljaspool doktoritöö raame on kavas esitada kõnealuse tekstianalüüsi tulemused ka avarama, memuaarkirjandust ja lastekultuuri alast faktoloogiat kaasava väljaandena "Eesti lapse elust 20. sajandil". See materjal hakkab sisaldama nime- kui ka sisuloendit ja võimaldab seega üliõpilasest või täienduskursuslasest uurijal või muidu huvilisel asjakohaseid andmeid hõlpsasti leida.

- Lapse ja lapsepõlve tervikkäsitluse võimendamine.

Kooliuuenduse algaegadel väljendati mõtet, et eelkooli- ja algkooliiga tuleks käsitada järjepidevuses (Võlli 1991). Niisamuti on vaibumatult oluline kooli ja teiste arengukeskkonna allsüsteemide koostöö, seega lapse käsitlemine eri rollide kandjana. Ehkki kõik öeldakse algavat kodunt, vajab tänapäeva kodu paljuski abi, samas võib aga institutsionaalses hariduses osaleda ehk hoopis teisiti, kui varem.

Et pika aja jooksul on last pereliikme rollis vähe tähtsustatud, võib olla mõju avaldanud juba mitme põlvkonna kasvatusteadvuse kujunemisele. Selle tagajärjeks võib ehk pidada ka taasiseseisva Eesti uue kasvatusideestiku kujunemisel ja realiseerimisel ilmnenud: kuigi manifesteeriti vajadust muuta haridus lapsekesksemaks, on tagajärjeks pigem tugevnev surve aineõpetuses.

Üldisema järeldusena on osutatud lapsekäsitluse muutumisele läbi 20. sajandi – kord on last tõlgendatud ahtamas rollivalikus, kord avaramas. Läbi ajaloo on valitsemas tasakaalustuse põhimõte: kui mingit rolli on teatud perioodil üle rõhutatud, siis järgnevas pöördub tähelepanu teisale, nt õpilase rolli domineerimiselt pereliikme rolli tähtsustumisele 1980ndate vältel. Haakudes H. Liimetsa ideega lapse elutegevuste integreerimisest kui ka teiste eesti

kasvatusteadlaste osutustega kasvatusküsimuste liig koolikesksele käsitlusele (Orn, Tuulik jt), pean oluliseks rõhutada mõtet, et laps kuulub paratamatult ühtaegu paljudesse allsüsteemidesse, ja püüid kasvatustegelikkust ohjata saab viia rahuldava tulemuseni vaid siis, kui kogu seda mitmekesisust ja vastastikust mõju arvestada üritatakse. Pean vajalikuks loobuda ideest üritada koostada igati piisav riiklik õppekava (mille taga on filosoofia, et lapse on ennekõike õpilane) ja luua selle asemel lapse arengu toetamise kava, mis sätestaks kõigi lapsega tegelevate institutsioonide koostööd.

- Lapse käsitlus muudes diskursustes.

Kui kõnealusel töös tegeldi vaid kahe küllalt selgepiirilise tekstikogumiga – kasvatuseajakirjandus ja lasteproosa –, siis on küllalt avarõhuline uurimaks, mida on lapse kohta uuritud ja lapse puhul tähtsustatud muudelgi teadusaladel ja muudes valdkondades: meditsiinis, õiguses, majanduses, muidugi aga ka rahvapedagoogikas.

Üks eriti rikastav tekstikogum, millega väitekirja ajaloolise ülevaate osa pikemas versioonis on ka kokkupuudet, on kirjanike jm kunstitegelaste, aga ka teadlaste, ühiskonnategelaste lapsepõlvemälestused, sh mälestused kasvatusel, kasvatuselisele refleksioonile, arusaam: kuidas vanemad ja õpetajad meid kasvasid. Tähelepanuväärne oleks etnograafiline uurimus lapsest ja kasvatuspõhimõtetest, kasvõi A. Elango 1960ndate uurimuse analoogina (Elango ja Remmeldt 1967).

Viljakas võib olla positiivse ja negatiivse käsitluse vahekorra analüüs, mida käesolevas töös on kohata vaid põgusalt. Nimelt muutub selles töös koostatud lapse tähendusmääratluste loend seisakuaja vältel küllaltki negatiivseks, st lapse kasvatust kujutati kriitiliselt ja lapse seisundit peegeldati kaasatundvalt. Teatud määral on selline suhtumisviisi muutus seotud kindlasti ka ajakirjandusspetsiifikaga, millega allakirjutanu siin sihipäraselt ei tegele.

- Rahvusvaheline uurimus.

Töö koostamise käigus on kasvanud huvi võrrelda eesti kultuuris domineerivat lapsekäsitlust muude kultuuridega. Olles spetsialiseerunud lastekirjanduse õpetamisele ja uurimisele, näen oma võimalust just lastekirjanduses esineva lapsepõlvepildi uurimises. Varasemad sammud Ida-Euroopa kolleegidega ühendumise suunas on viinud nüüdseks rahvusvahelise kogumiku "Pimeduse päiksepool: lastekirjandus totalitaarses ja post-totalitaarses ühiskonnas" koostamiseni. Juba sellesse väljaandesse koondatud artiklites on mitu, mis lasevad võrrelda laste eluviisi ja nendesse suhtumist eri kultuurides, edaspidi on aga kavas selle ühenduse pinnalt arendada ühisuurimusi.

VIITEALLIKAD

- AARELAID, A. 1998. *Ikka kultuurile mõeldes*. Tallinn: Virgela.
- AARELAID, A. 1990. *Rahva mälumustrid*. Tallinn: Olion.
- BARDY, M. 1994. *Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaikkana Emile*. Helsinki: Helsingin Yliopisto, Kasvatustieteen laitos. Stakes.
- BRONFENBRENNER, U. 1979. *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*. Cambridge; Massachusetts; London: Harvard University Press.
- EISEN, F. 1996. Pedagoogilise mõtte areng Eestis aastail 1918–1940. – *Kooliuuenduslane*, 2, 4–8 ja 3, 6–14.
- ELANGO, A. 2002. *Eesti pedagoogilise mõtte arengu radadelt*. Tallinn. [Käsikiri.]
- ELANGO, A., REMMELT, H. 1967. Kaasaegse rahvapedagoogika probleeme. – *Nõukogude Kool*, 7, 538–542.
- HENNOSTE, T. 2003. Kirjanduse periodiseerimisest. – *Akadeemia*, 5, 1058–1091; 6, 1146–1172.
- HOFFMAN, L., PARIS, S., HALL, E. 1988. *Developmental Psychology Today*. 5th Edition. New York: McGraw-Hill Inc.
- HOLLO, J. 1936. *Kasvatuse teooria*.
- HYPERDIC, Online English Dictionary*. <http://www.hyperdic.net/>
- HYTÖNEN, J. 1999. *Lapsekeskne kasvatus*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool; Sihtasutus Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- JUHANSOO, H. 1964. Mõtlemapanevad read. – *Nõukogude Kool*, 11, 822–827.
- JÄRV, A. *Eesti lastekirjandus*. TRÜ. Tartu: 1989.
- KADAJANE, T., STRÖMPL, J. 1998. Kodukasvatuse probleemid ja vanemate osa laste kasvatamisel. – *Haridus*, 3, 13–17.
- KERA, S. 2004. *Üheskoos teel*. Tallinn: Ilo.
- KEY, E. 1905. *Das Jahrhundert des Kindes. Studien von Ellen Key*. Berlin: S. Fischer Verlag.
- KRUSTEN, R. 1995. *Eesti lastekirjandus*. Tartu: Elmatar.
- KUURME, T. 2004. Koulun sivistystehtävä ja oppilaan koulutodellisuus. Doktoritöö. Oulu Ülikool.
- LAANPERE, H. 2002. Kuidas elad, raamatulaps? Rahvakultuur üleminekuaja lasteraamatutes. – *Nukits*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, 12–17.
- LASTERAAMATUKOGU koostis ja kasutamine. 1989. Artiklite kogumik. Eesti NSV Riiklik Laste- ja Noorteraamatukogu. Tallinn.
- LIIMETS, A. 1999. Käsitlused kasvatusest eesti kasvatusteaduslikus mõtlemises. – L. Utno (koost). *IV Välis-Eesti kongress 29. –30. juunil 1999. Ettekannete kokkuvõtteid*. Tallinn, 23–24.

- LIIMETS, H. 1980. Mis teeb muret õpetajale ja õpilasele, mis didaktile? – *Nõukogude Kool*, 5, 20–23.
- LIIMETS-SOROKIN, R. 1991. Kas Eesti didaktikas on kriis? – *Haridus* 4, 8-10.
- LOTMAN, J. 1999. *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund.
- ORN, J. 1998. Meie kasvatustegelikkuse väärtusest. – *Õpetaja ja õpilane kasvatustegelikkuses. Acta Universitatis Scientiarum Socialium et Artis Educandi Talliensis. A 9*. Tallinn: TPÜ, 9–43.
- ORN, J. 2004. *Pedagoogiline mõte. Vastused V. Nageli doktoritöö jaoks*. [Käsikiri.]
- PRIIMÄGI, S. 1998. Väärtuste fragmentiseerumine pedagoogilise probleemina. – *Väärtuskasvatus*. Tartu: Tartu Ülikool.
- RAUD, M. 1965. *Eesti kool aegade voolus. Koolinõuniku mälestusi II*. Stockholm: Kirjastus EMP.
- SÖÖT, B. 1969. *Eesti lastekirjandus*. Tallinn: TPedI.
- ZIMMERMANN, N. 1976. Kõlbelise kasvatusesüsteemi loomise probleeme koolis. – *Nõukogude Kool* 6, 449–455.
- THE Hutchinson Encyclopedic Dictionary*. 1991. London; Melbourne; Sydney; Auckland; Johannesburg.
- THE New Encyclopedia Britannica*. 1994. Micropedia. Ready Reference 15th Edition.
- TORM, M. 1997. Lasteaednike koolituse kujunemine Eestis. – *Võimalus ja paratamatus olla õpetaja. Konverentsi materjalid*. Tallinn: TPÜ; EAPS, 203–210.
- TOROP, P. 1999. *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.
- TÄPSUSTAME RÕHUASETUSI KASVATUSES. 1988. – *Nõukogude Kool*, 12, 16–25.
- UNT, I. 2000. Individualiseerimine lapsekeskse kasvatuses aspektina. – M. Vikat (koost). *Lapsekeskne kasvatus haridusreformis. Konverentsi ettekanded*. Tallinn: TPÜ; Hea Alguse Koolituskeskus, 10–19.
- VELLESTE, M. 1967. Märkmeid pioneeride huvi kohta. – *Nõukogude Kool*, 1, 13–16.
- VÕLLI, K. 1991. Maailmapedagoogika ja meie. – *Haridus*, 7, 2–7.
- VÄLI, H. 1975. *Mallega ja Kallega*. Tallinn: Eesti Raamat.
- VÄLJATAGA, S. 1983. *Eesti lastekirjandus 1965-1970*. Tallinn: TPedI
- VÄLJATAGA, S., MÜÜRSEPP, M. 1995. *Eesti lastekirjandus 1970–1990*. Tallinn: ELR.

SUMMARY

THE MEANING OF THE CHILD IN ESTONIAN CULTURE: EDUCATIONAL SCIENCES AND CHILDREN'S LITERATURE

The aim of the study is to clear the meaning of the child reflecting in the educational discourse presented in educational periodicals and in children's prose. The treatment is following the changes of the interpretation of the child during 20th century. Who has been the child in different historical and social conditions during different political periods like in the time of Russian government, in the independent Estonian Republic, in Soviet Estonian Republic and after Soviet occupation?

The study is belonging both to the theory and history of education and children's literature. The theoretical background of this inter-disciplinary, inter-textual and comparative study is developed from the works of H. Habermas, J. Lotman, U. Bronfenbrenner, M. Nikolajeva a.o. The concept of 'meaning' will be clarified as a result of communication.

Subordinating the theme of the research to more general background of cultural studies, the connection between children's literature and educational texts will be interpreted from the position of cultural semiotics. Lotman's term 'semiosphere' will be used to describe a conditional space of meanings around the child symbolising all ideas about child: the ideas about childcare, educational beliefs and specific knowledge about child's life. Social movements – as an external message – will break the boundary of the semiotic structure and create a new meaning there.

The most known periods of the 20th century in Estonian society accepting the political changes – 1900–1918, 1918–1940, 1940–1991 and after 1991 – will be treated here. As the rereading and decoding of texts confirmed, there would be some reasons to treat the historical movements even in more specified sub-periods. So finally the periods used in the analysis were formed in following order:

1900–1918 – the general voluntary movement to the forming of the ideas of national education, the activity of societies to publish educational literature, to organise the private schools realising the reform ideas;

1918–1934 – foundation of the independent Estonian government, construction of national cultural openness and educational system;

1934–1940 – the establishment of authoritarian regime and the official requirements to the literature and education after this political turn;

1940–1956 – instability caused by the changes of different regimes during the World War II, and after war – subordinating all cultural and educational activities to the soviet ideology;

1957–1968 – beginning of liberating processes, formation of the soviet/national double culture;

1969–1991 – strengthening of political and administrative control, the phenomena of forced Russification, the beginning of democratisation and school reform;

1991–2000 – the re-establishment of civil society, reorganisation of the school system, institutions of children's culture and publishing activity by capitalist rules.

The study contains the comparison of two clusters of texts reflecting the Estonian children's life during the period 1900–2000:

- articles of educational journals “Education” (1919–1940), “Estonian School” (1935–1940), “Soviet School” (1940–1989), “Education” (since 1989) and other serial publications describing and analysing the way of life of Estonian children during the 20th century, all together 701 articles;
- Estonian children's prose, 116 books written or published for children.

Urie Bronfenbrenner's socio-ecological model of human development (including the micro-, meso-, exo- and macrosystems) was adapted to treat the child's roles reflected

in children's books and educational publications. According the model the roles of child have been described as a member of family, a pupil (in school or kindergarten), a communicator with the Wide World, the citizen (a member of nation, a builder of communism).

The method of text analysis could be described by very general notion of ‘coding’.

The role of the child presented in educational articles and the role of fictional child in the children's literature was determined from the viewpoint of Bronfenbrenner's model, including the different order of main motifs and side issues. The specification of the role of child was provided by the hero's sayings about her/himself, the opinions of other characters about her/him and the activity or function of the main hero.

The main ideas about the child expressed in analysed clusters of text would be shortly mentioned in following:

1900–1918 – the rise of ideas of child-centredness in memoir prose and in teacher education;

1918–1934 – the manifestations of child-centred ideas as the leading ideas of the building of national school system, beginning of national educational research; forming of specific features of children's literature. Since the educational publicity was opening the child mostly as a pupil, then the children's literature was forming itself to a liberating, subversive factor, reflecting the child mostly as a member of family and a communicator of the Wide World. There is a contradiction between the educational and aesthetic reflection of home life: the educational journals have found hard problems in home nurture, at the same time the children's prose reflected happy and warm atmosphere in traditional country family.

1934–1940 – official treatment of the child as a nationalist, the understanding both of school education and children's book as a realisation of the government policy. The role of citizen was important both in the educational and in literary reflection as never earlier.

1940–1956 – the stalinistic ideology of education was founded only on the belief about happy childhood in soviet government and the collective influence as the main educating power. The scientific research of the child was nearly stopped. The model requested to follow in the children's book was limiting the aesthetic possibilities of the literature. The reflection of the child is concentrated on the role combination – pupil – citizen, builder of soviet order.

1957–1968 – during the period called “thaw” the liberating processes would be mentioned both in education and in the children's literature. The academic research of child's activities, individual capacity, collective relationship a.o. problems is beginning again, the child would be treated mainly as a pupil. The children's literature began to flourish because of the new and fresh

generation of children's writers depicting the child in new aesthetic qualities, reflecting the child in the play, in imagination, in the adventure. In 1960s the children's literature as an agent of communist ideology has turned into a critic of it.

1969–1991 – the period called as the stagnation was remarkable in the educational openness because the movement from the thematic of the teaching efficiency to the more general treatment of the child as whole. The critical position of the fictional child is widening also towards the home upbringing: the parents are too busy because their work and social life, and the children are too alone, like mentally homeless. As the educational discourse would prepare the democratisation and school reforms in 1980s, so the children's books reflected the general waiting of positive changes by idyllic new wave.

1991–2000 – the educational publicity is very critically following different social problems concerning children's life in all different roles – as a member of family, a pupil and a communicator with Wide World. The children's books are treating the everyday problems maybe in more imaginary and philosophical way, discussing the relations between children and adults. The motif of citizen is nearly forgotten – what is wondering in today globalisation context.

The meaning of the child in Estonian society has been subjected to evidently diametrical influences by the social movements mostly in connection with strengthening and weakening of authoritarian regime. Certainly the actual understanding of the child depends on the phenomena peculiar to our national development in the education like the harsh changes in estimating of child's value, the ignoring of the childhood as a specific phenomenon during long years, the periods of forgetting of children's primary role like the member of family.

My doctoral study was supported by the activities of the Nordic Network for Children's Literature Research, and special thank to my additional supervisor Dr. Jean Webb.

LISA. ANALÜÜSITUD LASTERAAMATUTE NIMEKIRI

SAJANDI ALGUS: 1900–1918

Tammsaare, A. H. "Tähtis päev" 1903

Vilde, E. "Minu esimesed "triibulised"" 1904

Lattik, J. "Meie noored" 1907

Haava, A. "Väikesed pildid Eestist" 1911

Luts, O. "Kevade" 1912

Sillaots, M. "Lapsed" 1914. Tallinn: J. Felsbergi ja A. Tetermanni trükk.

NOOR EESTI VABARIIK: 1918–1934

Luts, O. "Nukitsamees" 1920

Lattik, J. "Minu kodust" 1921

Parijõgi, J. "Tsemendivabrik" 1926

Parijõgi, J. "Jaksuküla poisid" 1930

Parijõgi, J. "Suuskadel Vallastesse" 1932

Tammsaare, A. H. "Meie rebane" 1932

Hindrey, K. A. "Kill Martuse lihavõtted" 1933

VAIKIV OLEK: 1934–1940

Janno, R. "Vutimehed" 1935

Hindrey, K. A. "Kill Martus" koolis 1935

Mäelo, H. "Pärt on minu sõber" 1935

Saretok, V. "Kiki suur suvi" 1936

Sillaots, M. "Trips-Traps-Trull" 1936–1938

Sillaots, M. "Matkamehed" 1938

Mäelo, H. "Salme astub ellu" 1937

Truupõld, I. "Aadi esimene armastus" 1937

Tuglas, Fr. "Väike Illimar" 1937

Parijõgi, J. "Teraspoiss" 1937

Saretok, V. "Sinistkirja nukulapp" 1938

SÕDA JA STALINISM: 1940–1956

- Paikre, E. "Raudteevahi poeg" 1942
 Altoa, V. "Anti koolis" 1946
 Tigane, A. "Esimene veerandaasta" 1946
 Tigane, L. "Vanaema maja" 1946
 Tigane, A. "Keerdsõlm" 1948
 Tigane, L. "Kelleks ma tahan saada?" 1948
 Tigane, A. "Lugu väikesest Annes"t 1949
 Tigane, A. "Klassi noorim" 1950
 Tigane, L. "Mina oskan paremini" 1952
 Saar, V. "Sõit mustikametsa" 1952
 Pukk, H. "Kaks punast kaelarätti" 1953
 Pukk, H. "Salga au" 1955
 Tigane, L. "Jutte lastele" 1955
 Pukk, H. "Lugu ühest meeskonnast" 1956
 Kahas, L. "Pisilugusid Jalukselt" 1956

SULA: 1957–1968

- Raud, E. "Roostevaba mõök" 1957
 Väli, H. "Kui vanaema tukastab" 1957
 Raud, E. "Mõru kook" 1959
 Raud, E. "Imepärane kiikhobu" 1959
 Pukk, H. "Rohelised maskid" 1960
 Rannap, J. "Roheline pall" 1962
 Väli, H. "Rajad soos" 1962
 Raud, E. "Sipsik" 1962
 Niit, E. "Pille-Riini lood" 1963
 Väli, H. "Kolumbuse maa Kolumbus" 1963
 Rannap, J. "Salu Juhan ja ta sõbrad" 1964
 Väli, H. "Hundikäpp" 1964
 Männis, R. "Sünnipäevakink" 1965
 Rammo, H. "Salgajuht Mare" 1966
 Väli, H. "Kuukaraadža lugu" 1966

Mänd, H. "Koer taskus" 1967
 Raud, E. "Tuli pimendatud linnas" 1967
 Rammo, H. "Üks omamoodi poiss" 1968
 Rannap, J. "Musta lamba matused" 1968
 Raud, E. "Päris kriminaalne lugu" 1968

SEISAK JA UUTMINE: 1969–1991

Väli, H. "Peetrike" 1969
 Männis, R. "Poiss ja kuu" 1969
 Niit, E. "Triinu ja Taavi jutud" 1970
 Rannap, J. "Jefreitor Jõmm" 1971
 Hainsalu, L. "Suur vend Mati ja väike õde Kati" 1973
 Saar, J. "Mäng" 1973
 Maran, I. "Londiste, õige nimega Vant" 1973
 Rannap, J. "Agu Sihvka annab aru" 1973
 Hainsalu, L. "Anned ja Marid" 1974
 Luik, V. "Leopold" 1974
 Luik, V. "Vaatame, mis Leopold veel räägib" 1974
 Rannap, J. "Maja metsa ääres" 1976
 Luik, V. "Leopold aitab linnameest" 1976
 Rammo, H. "Imekaru" 1977
 Saluri, R. "Kuidas" 1977
 Põldmäe, A. "Mitmekesi maateral" 1978
 Kudu, R. "Pannkoogipäev" 1979
 Põder, R. "Kingitus" 1981
 Seppel, Ly "Kaarini ja Eeva raamat" 1981
 Mutt, M. "Französich" 1981
 Saar, O. "Mängitud mängud" 1981
 Põder, R. "Kuldvits" 1982
 Korzhets, V. "Üks tüdruk, nimi Merike" 1982
 Toomet, T. "Vana aja lood" 1983
 Mänd, H. "Väikesed võililled" 1983
 Mutt, M. "Näärivana" 1986

Tungal, L. "Kirju liblika suvi" 1986
 Laherand, M.-L. "Hannese sünnipäev" 1986
 Rannap, J. "Toonekurg Tooni" 1986
 Määrsepp, M. "Lehmaga mere ääres" 1987
 Reinla, A. "Pätu" 1988
 Hainsalu, L. "Kes te koormatud olete" 1988
 Saat, M. "Mina ise" 1988
 Tungal, L. "Kristiina, see keskmine" 1989
 Rand, H. "Kodused jutud" 1989
 Prügi, K. "Kõige toredam pilt" 1989

TAASISESEISVUMINE: 1991–2000

Tiks, T. ja M. "Ja kui teile siin ei meeldi..." 1991
 Toomet, T. "Kaur, kõige noorem vend" 1991
 Haamer, H. "Naatani lood" 1992
 Pervik, A. "Kallis härra Q" 1992
 Tungal, L. "Barbara ja suvekoerad" 1992
 Kurvits, L. "Taevaskoja lapsed" 1993
 Laherand, M.-L. "Emadepäev" 1993
 Raud, E. "Siniste kaantega klade" 1993
 Särg, I. "Lambri lood" 1993
 Normet, D. "Lõvi ja lohe" 1993
 Tungal, L. "Vaesed jõulud, rikkad jõulud" 1993
 Hainsalu, L. "Pikkurilli" 1994
 Pukk, H. "Lehepoiss ja tema koer" 1995
 Lember, I. "Neljateistkümnes neljapäev" 1995
 Kivirähk, A. "Kaelkirjak" 1995
 Lember, I. "Hull hamburger ja poiss" 1997
 Rannap, J. "Tupsik" 1998
 Rand, H. "Kollased koolilood" 1999
 Kivirähk, I. "Sirli, Siim ja saladused" 1999
 Vaiksoo, J. "Neli hommikut ja üks õhtu" 2000
 Kask, T. "Tänavalapsed" 2000–2001